DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2021-11-99-12>

УДК 373.3.015.3:159.928

Турчина І.С., Тополь Є.В.

Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка

ДИТЯЧА ОБДАРОВАНІСТЬ ЯК ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

Анотація. У статті висвітлено погляди педагогів та психологів на проблему дитячої обдарованості. Розкрито основні компоненти обдарованості. Обдарованість постає як одне із найцікавіших соціально-педагогічних явищ і предмет дослідження педагогічних та психологічних наук. Встановлено, що обдаровані діти потребують особливої уваги з боку вчителів, батьків, психологів і медиків в процесі виховання, навчання, адаптації, соціалізації і самореалізації особистості. Автором охарактеризовано особливості художньо обдарованих, творчо обдарованих, спортивно обдарованих, соціально обдарованих, інтелектуально й академічно обдарованих учнів. Розкрито пріоритетні завдання у роботі з обдарованими дітьми; визначено напрями психолого-педагогічного супроводу; схарактеризовано особливості освітнього середовища, яке сприяє їх розвитку; проаналізовано форми і методи співпраці з обдарованими дітьми.

Ключові слова: дитяча обдарованість, талант, здібності, художньо обдаровані діти, творчо обдаровані діти, соціально обдаровані діти, діти із загальною інтелектуальною й академічною обдарованістю.

Turchina Irina, Topol Yevheniia

T.H. Shevchenko National University "Chernihiv Colehium"

CHILDREN'S GIFT AS A PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL PROBLEM

Summary. The article highlights the views of teachers and psychologists on the problem of child giftedness. The main components of giftedness are revealed: anatomical and physiological inclinations, sensory-perceptual blocks; intellectual and mental capabilities; emotional and volitional structure; high level of production of new images, imagination. It is established that gifted children need special attention from teachers, parents, psychologists and physicians in the process of education, training, adaptation, socialization and self-realization of the individual. The authors describe the features of artistically gifted, creatively gifted, athletically gifted, socially gifted, intellectually and academically gifted students. It has been found that gifted children prefer to communicate with older children and adults; their intellectual development is ahead of their age; gifted children self-realize outside of school and class, choose interest groups in the team; may feel discomfort when communicating with peers; the development of gifted children is ahead of the development of other children. The priority tasks in work with gifted children are revealed: the direction of consultative and training work on education of self-awareness and deep understanding of own unique abilities; development of psychosocial skills and abilities to establish and maintain relationships with others and resolve complex conflict situations; psychosocial training of gifted students, their behavioral diagnosis, organized individual and group cooperation; helping students overcome communication barriers; promoting the development of abilities; assistance in creating a harmonious learning process based on personal qualities. The article identifies areas of psychological and pedagogical support: psychological diagnostics aimed at identifying talents; psychological and pedagogical education of teachers and parents in order to expand their understanding of the peculiarities of the education of gifted children; providing psychological assistance to gifted children and their teachers; consultative and training work with gifted children. The authors characterize the features of the educational environment that promotes the development of gifted children; forms and methods of cooperation with them are analyzed.

Keywords: children's giftedness, talent, abilities, artistically gifted children, creatively gifted children, socially gifted children, children with general intellectual and academic giftedness.

Постановка проблеми. Майбутнє України залежить від багатьох факторів, як от: інтелект, творчий потенціал молоді, створення технологічних інновацій, креативне мислення та бажання формулювати конструктивні рішення. Тому обдарована, інтелектуальна та небайдужа до долі своєї країни молода людина перебуває сьогодні в епіцентрі суспільної свідомості й оточена особливою увагою. Сучасні школи особливо потребують розкриття творчості дітей, щоб ще більше спонукати їх до активної діяльності. Тому необхідно створити належні умови для гармонійного розвитку кожного, допомагаючи самореалізації особистості протягом життя.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблему обдарованості розглядали багато вітчизняних і зарубіжних педагогів та психологів. Суттєвий внесок у вивчення психіки обдарованих дітей, розробку важливих психологічних принципів розвитку творчих здібностей, побудову психологічних моделей обдарованос-

ті, виявлення природи обдарованості зроблено Дж. Гілфордом, Ю. Гільбухом, О. Кульчицькою, Н. Лейтесом, О. Матюшкіним, О. Музиною, В. Молько, М. Под'яковим, Дж. Рензулі, В. Рибалком, Г. Тарасовою, П. Торренсом, В. Юркевичем. Становлення і можливості обдарованої особистості вивчали і досліджували Б. Блум, П. Торренс, Ф. Уільямс, В. Штерн, Ю. Бабаєва, О. Матюшкін, О. Антонова, О. Кульчицька, Н. Казакова та ін.

Метою статті є висвітлення поняття «обдарованість» як психолого-педагогічної проблеми.

Виклад основного матеріалу. Термін «обдарованість» є похідним від слова «дар», що означає невід'ємну умову, яка особливо сприятлива для розвитку людини. Обдарованість – це поведінка, що характеризує здібності, які можуть проявлятися в різних сферах діяльності. Обдарованість – це складова генетично обумовленої здібності, яка розвивається в суміжній діяльності і занепадає при її відсутності. Основою обдарованості є задатки – вроджена умова для розвиток

здібностей. Якщо задатки не розвивати, вони будуть деградувати – такий механізм може знищити будь-яку обдарованість [1].

Обдарованість дітей – явище дуже складне та міждисциплінарне. В більшості випадків обдарованість проявляється через нервово-психічні та соціально-комунікаційні функції, але всі прояви та умови формування знаходять відображення в педагогіці. Освіта обдарованих дітей не тільки враховує дані дитячої та педагогічної психології, але й інтелектуальної, когнітивної психології, психофізіології, передової фізіології неврологічної діяльності, загальної освіти через призму педагогіки [1, с. 2–7].

Г. Ващенко визначає, що: «обдарованість – своєрідне поєднання здібностей у людини, єдність, яке вони складають в своїй взаємодії, що приводить до високих досягнень» [2, с. 140–150].

А. Грабовський наводить своє тлумачення цього терміну: «обдарованість – підвищений рівень розвитку однієї чи кількох здібностей людини, на основі яких з'являється можливість досягати високих результатів у соціально значущих видах діяльності» [3, с. 38–46].

Проаналізувавши певну літературу, ми дійшли висновку, що обдарованість – це система, що включає такі компоненти:

- анатомо-фізіологічні задатки;
- сенсорно-перцептивні блоки (підвищена чутливість);
- інтелектуальні та розумові можливості;
- емоційно-вольова структура;
- високий рівень продукування нових образів, фантазія, уявлення.

Обдарованими можна вважати дітей, які в ранньому віці продемонстрували здатність до певної діяльності. Вони явно попереду своїх однолітків за рівнем навчання та успішності в конкретних сферах. Основною ознакою дитячої обдарованості є розвиток інтелекту, який є явно вищим, ніж у більшості дітей того ж віку. Обдаровані діти характеризуються високим ступенем розумової активності, креативної діяльності, нетрадиційного мислення, нестандартних поглядів на проблему, інтересом до конкретної діяльності, підвищеною схильністю до розумової діяльності, прагненням до творчості.

Сучасною інтерпретацією питання обдарованості є визначення В. Штерна. Відповідно до цього визначення «обдарованість» трактується як загальна здатність особистості свідомо зосереджувати своє мислення на нових вимогах і загальна здатність психологічної адаптації до нових завдань та умов життя [4].

Спостереження і наукові дані Д. Богоявленської, О. Матюшкіної, В. Моляко, Б. Теплової показують, що обдаровані діти легко і швидко навчаються, майже граючись сприймають нове, зазвичай самостійно, вивчають нові галузі, знання та навички без допомоги дорослих і здатні робити глибокі узагальнення, інтуїтивні припущення та розумні висновки. Саме з цих причин обдаровані діти відрізняються від звичайних однолітків і шкільні психологи орієнтуються на них, будуючи плани навчання та розвитку обдарованих дітей [5].

Психолого-педагогічний супровід обдарованих дітей повинен враховувати наявність деяких проблем, з якими вони стикаються. Зокрема, для них характерні такі особливості:

– обдаровані діти воліють спілкуватися зі старшими дітьми і навіть дорослими. Це пов'язано з тим, що інтелектуальний розвиток обдарованих дітей трохи випереджає їх вік. Такі діти шукають спілкування через інтерес;

– власні хобі, улюблені заняття, час, витрачений на саморозвиток, не сприяють тісному спілкуванню з однолітками, а шкільна спільнота не завжди об'єктивно оцінює обдарованих. Серед однолітків немає однодумців, обдаровані діти самореалізуються поза школою та класом, у колективі вони обирають групи за інтересами;

– іноді обдаровані діти відчують дискомфорт у школі, тому що труднощі призводять до необхідності соціалізації в колективі, не бажають точно і вчасно виконувати вимоги вчителя, бояться негативної оцінки своєї поведінки, прагнуть бути лідерами. Вони часто викликають негативне ставлення своїх однокласників і вчителів, змушуючи їх своїм «зарозумінням» викликати ревності одних людей, гнівають інших, які відчують, що вони є менш обдарованими і відчують перевагу обдарованих, не мають сили прийняти це та відчути радість за них;

– їх розвиток випереджає розвиток інших дітей, що призводить до негативного ставлення останніх. Обдарована дитина, сприймаючи свій рівень особистісного розвитку вище за інших, може образити співрозмовника, раптово перервати і виправити помилки, тим самим довівши свою перевагу, а таке ставлення не призводить до поліпшення стосунків [6].

Таким чином, обдаровані діти часом страждають від деякого соціального неприйняття їх з боку однолітків, а це розвиває в них негативне сприйняття самих себе. Найбільш корисним з погляду формування здорового самосприйняття і почуття повноцінності є спілкування з такими ж обдарованими дітьми.

Психологи та педагоги виділяють такі групи школярів за наявністю обдарованості:

Художньо обдаровані діти

Реалізація цих здібностей найчастіше проявляється на художніх курсах, позакласних заходах, гуртках. Розвиток художніх здібностей призводить до значних успіхів у живописі, музиці, хореографії, акторському таланті. Проте більшу частину часу вони можуть проводити, займаючись художньою діяльністю, що може стати причиною поганих оцінок, пропусків занять та невдач.

Творчо обдаровані діти

Головним критерієм віднесення дитини до цієї групи є така якість як креативність, яка особливо проявляється через: нестандартність, гнучкість мислення, вміння знаходити цікаві рішення складних проблем, відмову від стереотипів, пошук нового та оригінальності. У більшості випадків такі діти мають свою думку, яку не завжди сприймають інші. Крім того, вони можуть бути розгубленими та егоїстичними. Супровід такої дитини – важливий етап формування її характеру. Будь-яка недбалість викличе її розгубленість і погану поведінку, тим самим зведе всю її креативність до нуля.

Фізична, рухова, спортивна обдарованість

Діти з цією здатністю зазвичай досягають великих успіхів у спорті. Вони мають хорошу фізичну підготовку, володіють якостями координа-

ції, сили та фізичного здоров'я. Цей талант може негативно впливати на шкільну успішність, бо фізичні здібності учнів можуть перевищувати їхній інтелект.

Соціально обдаровані діти

Діти з такою обдарованістю вміють працювати в команді. Їхні особистісні характеристики – високий IQ і гнучке мислення. Для вчителів такі діти стають взірцем успіху в школі та навчанні. При правильному навчанні діти досягнуть великих висот.

Діти із загальною інтелектуальною й академічною обдарованістю

Інтелектуальна обдарованість зазвичай проявляється з усіх дисциплін. У більшості випадків дітей цієї групи в класі називають геніями. Вони демонструють високий ступінь пам'яті, мислення, кмітливості і здатність обробляти інформацію. Діти із загальною інтелектуальною обдарованістю не мають труднощів у навчанні, але їм важко вивчати нецікаві для них уроки. Тому завдання вчителя – мотивувати вивчати «нецікаві» предмети і продовжувати захоплювати тими, які є пріоритетними для них [7, с. 8–11].

У науковому полі вважають, що дорослі повинні надавати психологічну підтримку обдарованим дітям, цінувати природні механізми розвитку, розкривати їх таланти, виступаючи при цьому в ролі спостерігачів, співучасників, дослідників.

Психологічний супровід – це система професійної діяльності психологів і педагогів, яка спрямована на створення особливих умов для загального розвитку та успішного навчання особистості в конкретному освітньому середовищі. Формування змісту супроводу ґрунтується на досвіді учасника, віковій схемі розвитку, схильності, інтересах дітей та їх стосунках з дорослими. Дослідники з'ясували, що якщо ці вимоги не виконуються і процес навчання повторюється, психологічна підтримка неефективна. У цьому контексті чітко визначені ролі вчителів та шкільних психологів.

У роботі з обдарованими школярами фахівці виокремлюють такі пріоритетні завдання:

- спрямування консультативно-тренувальної роботи з обдарованими дітьми на виховання самосвідомості та глибокого розуміння власних унікальних здібностей;

- розвиток психосоціальних навичок та вмінь встановлювати та підтримувати стосунки з іншими та розв'язувати складні конфліктні ситуації. Насправді, обдаровані діти часто стикаються з соціально-психологічними труднощами в спілкуванні, щоденній співпраці з іншими, побудові близьких і довірчих стосунків. Рідко у них розвивається емпатія, розуміння сенсу своїх дій;

- психосоціальна підготовка обдарованих учнів, їх поведінкова діагностика, організована індивідуальна та групова співпраця;

- допомога учням у подоланні комунікативних бар'єрів; сприяння розвитку здібностей; допомога у створенні гармонійного навчального процесу, заснованого на особистісних якостях [9].

Програма психологічного супроводу творчо-обдарованих дітей включає такі напрямки роботи практичного психолога:

- психологічна діагностика (тестування, отримання інформації від учителів різних предме-

тів, методи спостереження, аналіз продуктів навчальної та творчої діяльності), спрямована на вияв талантів.

- психолого-педагогічна освіта вчителів і батьків має на меті розширити їх уявлення про природу «генія», особливості виховання обдарованих дітей (батьківські збори, індивідуальні консультації вчителів та батьків, засідання круглого столу).

- надання психологічної допомоги обдарованим дітям та їхнім педагогам у вирішенні проблем. У шкільному суспільстві необхідно сформувати певне психологічне ставлення до обдарованих дітей, адже обдарованість є невід'ємною частиною особистості дитини, особистісною та соціальною цінністю, яку необхідно виявляти та підтримувати.

- консультативно-тренінгова робота з обдарованими дітьми.

Одним з важливих факторів роботи з обдарованими дітьми є наявність середовища для успішного розвитку дітей, яке повинно забезпечити:

1. Спілкування з батьками, щоб діти відчували себе потрібними і коханими.

2. Достатню кількість книг, наочних посібників, матеріалів для творчості.

3. Можливість для дитини стати господарем свого оточення, можливість сформулювати власний план розвитку.

4. Схвалення прогресу дитини та розумне обговорення її помилок [10, с. 47–53].

Першочерговим завданням для вчителів є виявлення унікальних здібностей і талантів, створення умов для їх найповнішої реалізації. Виявлення обдарованих дітей завжди складна проблема, тому рекомендується комплексний підхід із використанням різних методів: спостереження за дітьми, дослідження дітей, батьків і вчителів, робота експертів, які оцінюють і перевіряють конкретні продукти творчої діяльності дітей.

У роботі з обдарованими дітьми доцільно використовувати різні навчальні програми, а також форми і методи.

Розглянемо індивідуальну програму роботи з обдарованими дітьми «Сходінки успіху» в загальноосвітніх закладах. Програма «Сходінки до успіху» спрямована на створення умов для визнання та розвитку творчих здібностей дітей, активізації пізнавальних інтересів, формування ключових здібностей та реалізації їх здібностей. Програма орієнтована на дітей молодшого шкільного віку (7-10 років) і включає такі напрямки:

- робота за планом індивідуального навчання;

- включення учнів у дослідницьку діяльність за інтересами;

- позакласні заходи, спрямовані на активізацію учнів у навчальній діяльності;

- створення загально активної школи [11].

Класно-урочна діяльність містить такі форми роботи з обдарованими молодшими школярами: робота за індивідуальними планами; ІКТ; інтерактивне навчання: робота в парах, робота в групах, гра у співпраці; багаторівневі завдання; творчі завдання [12, с. 30–32].

Співпраця між звичайними класами та обдарованими дітьми базується на «внутрішній» диференціації, впровадженні розвиваючих та персоналізованих методів навчання, нетрадиційних стилях роботи в класі:

– уроки-семінари, на яких діти вчать виступати з самостійними повідомленнями, дискутувати, відстоювати свої судження;

– урок самостійного освоєння нових знань і виконання пізнавальних завдань;

– урок-практикум (робота з документами, фотоархівами, плакатами, газетними статтями);

– урок з елементами рольової гри-діалогу;

– урок освоєння нових знань у формі подорожі;

– урок-конференція;

– урок-аукціон;

– урок-консультація;

– урок-диспут;

– урок-громадський огляд знань;

– урок-творчий звіт [13, с. 66–69].

Звісно, з обдарованими дітьми працювати важко, але ця робота важлива. Потрібно вміти організувати та систематично проводити діяльність з роз-

витку талантів, виховувати бажання учнів до інтелектуального самовдосконалення та саморозвитку, виховувати інноваційні, дизайнерські та дослідницькі навички. Важливо мати сміливість позбутися традиційних шаблонів і знайти нові рішення.

Висновки. Обдарованість – це сукупність здібностей, від якої залежить здатність досягати більшого чи меншого успіху у виконанні різних видів діяльності. Сенситивним періодом її розвитку є молодший шкільний вік, адже в цей час діти продовжують соціалізуватися, беручи участь у навчальній діяльності, іграх, спілкуванні з однокласниками та батьками. Психологічний супровід творчих обдарованих молодших школярів спрямований на створення умов для розвитку особистості. Соціально-виховними умовами розвитку обдарованості є вплив сім'ї, міжособистісні стосунки з однокласниками, співпраця з вчителями.

Список літератури:

1. Чудновський В.Є. Обдарованість – це унікальність кожної особистості. *Обдарована дитина*. 2005. № 2. С. 2–7.
2. Ващенко Г. Обдарованість. Київ, 1999. 385 с.
3. Грабовський А. Види дитячої обдарованості. *Обдарована дитина*. 2004. № 1. С. 38–46.
4. Штерн В. Умственная одаренность. Санкт-Петербург, 1997. 124 с.
5. Богоявленская Д.Б. Интеллектуальная активность как проблема творчества. Ростов-на-Дону, 1983. 176 с.
6. Янковчук М.М. Психологічна організація індивідуальної освіти та виховання обдарованих дітей. *Практична психологія та соціальна робота*. 2009. № 4. С. 68–71.
7. Липова Л. Специфіка навчання обдарованих дітей. *Рідна школа*. 2003. № 7. С. 8–11.
8. Козирева О. Психологічний супровід школярів, вчителів і батьків. Психологічний супровід школярів. Київ, 2005. 282 с.
9. Коваль В.І. Підтримка обдарованої дитини. *Виховна робота в школі*. 2005. № 10(11). С. 47–57.
10. Янковчук М.М. Розвиток обдарованості: практичний досвід. *Обдарована дитина*. 2008. № 2. С. 47–53.
11. Обдаровані діти. Форми, методи, робота з обдарованими дітьми. Творча майстерня психолога Пузиревич Катерини. URL: <http://novosvit.pp.ua/fenomen-osobystisnoji-obdarovanosti/> (дата звернення: 20.11.2021).
12. Корнієнко І. Обдаровані діти: особливості, пошук супровід розвитку. *Педагогічна думка*. 2007. № 3. С. 30–32.
13. Кушнір В. Пошуки науково-практичних підходів у дослідженні феномену дитячої обдарованості. *Рідна школа*. 2009. № 4. С. 66–69.

References:

1. Chudnovsky V.E. (2005) Giftedness is the uniqueness of each individual. *A gifted child*, no. 2, pp. 2–7.
2. Vashchenko G. (1999) Giftedness. Kyiv, 385 p.
3. Grabovsky A. (2004) Types of children's talents. *A gifted child*, no. 1, pp. 38–46.
4. Stern V. (1997) Mental giftedness. St. Petersburg, 124 p.
5. Bogoyavlenskaya D.B. (1983) Intellectual activity as a problem of creativity. Rostov-on-Don, 176 p.
6. Yankovchuk M.M. (2009) Psychological organization of individual education and upbringing of gifted children. *Practical Psychology and Social Work*, no. 4, pp. 68–71.
7. Lypova L. (2003) The specifics of teaching gifted children. *Native school*, no. 7, pp. 8–11.
8. Kozyreva O. (2005) Psychological support of students, teachers and parents. Psychological support of students. Kyiv, 282 p.
9. Koval B.I. (2005) Support of a Gifted Child. *Educational work at school*, no. 10(11), pp. 47–57.
10. Yankovchuk M.M. (2008) Development of talent: practical experience. *A gifted child*, no. 2, pp. 47–53.
11. Gifted children. Forms, methods, work with gifted children. Creative workshop of psychologist Kateryna Puzyrevich. Available at: <http://novosvit.pp.ua/fenomen-osobystisnoji-obdarovanosti/> (accessed 20 November 2021).
12. Kornienko I. (2007) Gifted children: features, search for development support. *Pedagogical thought*, no. 3, pp. 30–32.
13. Kushnir V. (2009) Search for scientific and practical approaches in the study of the phenomenon of child giftedness. *Native school*, no. 4, pp. 66–69.